

Edelhert

Cervus elaphus

Het edelhert is het grootste in Nederland in het wild voorkomende hoefdier. De vacht is overwegend bruin (winter) tot bruinrood (zomer). Edelherten leven in roedelverband en de mannelijke dieren (herten of bokken) paren met meerdere vrouwtjes (hindes). Net als bij andere evenhoevigen zijn gewichten afhankelijk van geslacht en leeftijd, en van de kwaliteit van het leefgebied. Een volwassen hert wordt op de Veluwe maximaal 175 kg, een hinde 85 kg (GROOT BRUINDERINK ET AL. 2000). Herten en hindes leven gescheiden, behalve in de bronstijd in september-oktober. De kalveren worden in mei-juni geboren. Als regel werpt een hinde één kalf; tweelingen zijn een grote uitzondering. De herten werpen hun gewei af in februari-maart, de oudste het eerst. Direct daarna start de groei van het bastgewei, dat in augustus is volgroeid. Edelherten zijn schuw en beperken hun activiteit tot de schemering en nacht, maar dit gedrag is snel omkeerbaar als de mens uit het leefgebied verdwijnt, of naarmate plaats en gedrag van de mens voorspelbaarder wordt.

Leefomgeving

Het edelhert kan zich aanpassen aan verschillende biotopen met sterk uiteenlopend voedselaanbod, hoewel er altijd bos aanwezig moet zijn. In Europa variëren leefgebieden van 500-20.000 hectare. Soms trekken de dieren naar andere gebieden, bijvoorbeeld bij voedselgebrek. Ze kunnen dan binnen enkele dagen tot dertig kilometer afleggen. De kolonisationsnelheid van nieuw leefgebied is bij hindes lager dan bij herten (GROOT BRUINDERINK 2008).

Voedsel

Edelherten zijn planteneters met oog voor eiwitrijk, goed verteerbaar voedsel. Ze hebben een uitgesproken voorkeur voor jonge loofboompjes en kunnen vezelrijk voedsel als boombast, blauwe bosbes, grassen en eikels verteren. Met

▼
Burlend edelhert.
Foto: Hans Kool.
Belling red deer.

het ouder worden van het bos op de Veluwe nemen blauwe bosbes, eikels en jonge loofboompjes toe, terwijl neerslag van stikstof uit de lucht de groei van bochtige smele bevordert. Het vanouds schrale Veluwse wintermenu van dennennaalden en struikheide is in de afgelopen 40 jaar dan ook geleidelijk vervangen door bosbes, eikels en grassen (GROOT BRUINDERINK & HAZEBROEK 1995). Over het dieet in de Oostvaardersplassen is niets bekend.

Areaal

Het leefgebied van het edelhert omvat de gematigde streken van het noordelijk halfrond. Er worden verschillende ondersoorten onderscheiden. Ook het Noord-Amerikaanse wapitihert *Cervus elaphus canadensis* wordt tegenwoordig als ondersoort van het edelhert beschouwd. Het areaal is verbrokken, mede door sterke bejaging in het verleden (CLUTTON-BROCK ET AL. 1982). In Europa komt het edelhert in alle landen voor, behalve in Finland en IJsland. In Ierland is het ingevoerd (YALDEN 1999), net als in Noordwest-Afrika, Chili, Argentinië, Australië en Nieuw Zeeland (LONG 2003).

Voorkomen in Nederland

Prehistorie

Oorspronkelijk bestond het habitat van het edelhert in Noordwest-Europa uit uitgestrekt halfopen landschap, vooral langs rivierdalen. De soort kwam na de ijstijden in heel Nederland voor en archeologische vondsten laten zien dat het een gewilde jachtbuit voor de prehistorische mens was (LAUWERIER ET AL. 2005). Ook in de Romeinse tijd kwam het edelhert op veel plaatsen in Nederland voor (VAN DEN HOORN & VAN HAAFTEN 1987).

Historische gegevens tot 1946

Tot ongeveer 1500 kwam het edelhert nog in verschillende delen van het land voor. Omstreeks 1600 bevonden zich nog edelherten in de duinstreek, die omstreeks 1630 door prins Maurits werden aangevuld met herten uit de Palts in Duitsland. Tot in de zeventiende eeuw leefden nog dieren in de uiterwaarden van de grote rivieren, terwijl in de eerste helft van de negentiende eeuw nog edelherten voorkwamen in het oostelijke deel van het Rijk van Nijmegen. Hierna heeft de soort alleen op de Veluwe standgehouden (BROUWER 1949, DE RIJK & PELZERS 1991).

Het begin van de twintigste eeuw werd gekenmerkt door een dramatische terugval in de aantallen op de Veluwe als gevolg van stroperij. Er waren in 1940 in de vrije wildbaan naar schatting slechts 200 dieren over (LITJENS 1991). In het

begin van de twintigste eeuw werden in de omrasterde gebieden Kroondomeinen en Hoge Veluwe herten ingevoerd vanuit Schotland, de Karpaten en Duitsland (Mecklenburg en Rominten; BROUWER 1949, VAN WIEREN & GROOT BRUINDE-RINK 2010). Uit deze omrasterde terreinen ontsnapten herhaaldelijk edelherten naar de zogeheten 'vrije wildbaan', zoals in 1945, toen door vernieling van het buitenraster veel herten ontsnapten uit de wildbaan van Het Loo.

Periode 1946-1969

Edelherten zijn lastig te tellen en aantalschattingen geven slechts een globale indruk. In 1946 waren er in de vrije wildbaan van de Veluwe nog ongeveer 150 edelherten over (BROUWER 1949). De soort werd daarna teruggedrongen tot de onvruchtbare centrale delen van de Veluwe en had in toenemende mate te lijden onder fragmentatie van het leefgebied door groei van het wegennet en het plaatsen van wildrasters om landbouwgronden. De stand herstelde zich van het dieptepunt vlak na de oorlog en in 1950 waren er naar schatting weer 300 herten op de Veluwe, in 1970 al 700 (LITJENS 1991). Vanuit het Reichswald en de Eifel in Duitsland en de Belgische Ardennen trokken in deze periode incidenteel edelherten naar Nederland (DE RIJK & PELZERS 1991), waar ze zwaar werden bejaagd vanwege landbouwschade (LITJENS 1991).

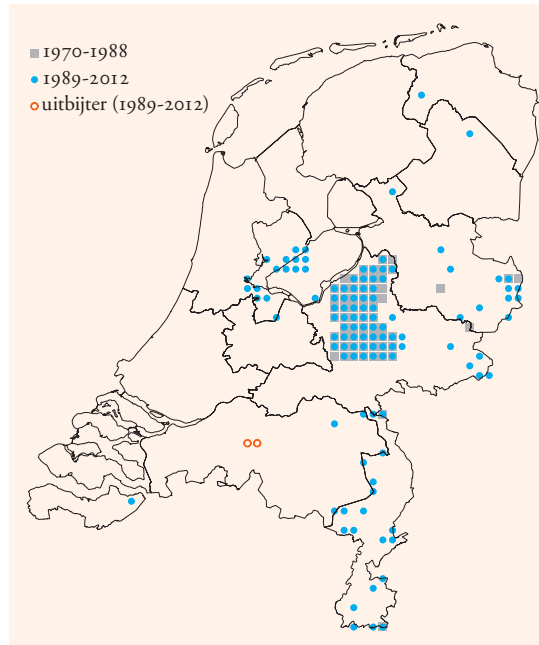
Periode 1970-1988

Edelherten kwamen in deze periode slechts voor op de Veluwe en werden daar intensief beheerd, onder andere door middel van een dagelijkse portie bijvoer. Hun aantallen schommelden tussen 700 en 900 exemplaren en als gevolg van de vermelde fragmentatie ontstonden vijf deelpopulaties waartussen uitwisseling onmogelijk was.

Periode 1989-2012

Pas rond 1990 bleek dat het bijvoeren van de edelherten op de Veluwe niet nodig is om de dieren gezond te houden en werd het gestopt. In 2012 leefden op de Veluwe naar schatting 2500 edelherten. In 1992 zijn in de Oostvaardersplassen 44 edelherten losgelaten. Om een zo breed mogelijk genetische basis te creëren zijn dieren geïntroduceerd uit Schotland, Hongarije en van de Veluwe (GROOT BRUINDE-RINK ET AL. 2001). In 2012 omvatte deze populatie, net als op de Veluwe, zo'n 2500 exemplaren. In 2005 werd een kleine groep edelherten 'geparkeerd' in een raster in het Weerterbos, met als doel deze later uit te zetten in het Belgisch-Nederlands Kempens Plateau. Vanwege de geringe oppervlakte van dit raster (<5000 ha) is hun status die van 'gehouden dieren'.

De stijging in het aantal atlasblokken waarin in deze periode edelherten zijn waargenomen is niet alleen het gevolg van gericht 'ontsnipperingsbeleid' op de Veluwe en groei van de populatie in de Oostvaardersplassen, maar ook doordat in Twente, de Achterhoek en Zuid-Limburg incidenteel edelherten opduiken. Wat deze laatste gebieden betreft blijken er kennelijk nog rudimentaire verbanden te zijn met de achterliggende leefgebieden in Duitsland, respectievelijk het Forst Bentheim en het Dämmerwald (WORM 2010), en met de Ardennen. Voor deze dieren geldt het nulstandbeleid: ze worden direct afgeschoten.

Niettemin werd in de Achterhoek bij Winterswijk voortplanting waargenomen (WORMS 2010). Van de tien in november 2008 clandestien op Terschelling uitgezette dieren werd het enige mannetje gevangen; de hinds werden, op een al verongelukt dier na, alle geschoten.

Na 2012

Er zijn anno 2015 tekenen dat er, wat betreft het nulstandbeleid, in Drenthe, Overijssel, Utrecht, Noord-Brabant en Limburg sprake is van een kentering in het beleid: deze provincies willen eindelijk meer ruimte bieden aan edelherten.

Bedreigingen en bescherming

De verspreiding en aantalsontwikkeling van deze soort blijft in Nederland geheel in handen van de mens en populaties zullen daarom voorlopig klein van omvang en

Edelherten.
Foto: Marvin Egberts.
Red deer.

▶ Een groep hinds.
Foto: Ton van de Blaak.
A group of hinds.

geïsoleerd zijn. De overlevingskans van dergelijke populaties is afhankelijk van toevallige variatie in milieuomstandigheden, geboorte en sterfte, van onvoorspelbare catastrofes en van genetische processen (SHAFFER 1987). In veel gevallen wordt het verdwijnen van populaties ingeleid door een verminderde overlevingskans als gevolg van twee genetische problemen: genetische verarming en inteelt. Voor duurzaam populatiebeheer is het daarom belangrijk een vinger aan de pols te houden. Wanneer populaties door uitwisseling van dieren met elkaar verbonden zijn, kan de regelmatige aanvoer van 'vers bloed' helpen de genetische variatie op peil te houden en schadelijke inteelt voorkomen. De provincie Gelderland werkt samen met Rijkswaterstaat aan betere uitwisselingsmogelijkheden op de Veluwe, specifiek voor edelherten, door het verlagen van wildkerende rasters en de bouw van ecoducten. Via het project 'Ecologische poorten van de Veluwe' moet de Veluwe als leefgebied voor edelherten worden uitgebreid met de uiterwaarden van de Rijn en de IJssel. Ook in Utrecht, Noord-Brabant en Limburg wordt gewerkt aan het opheffen van blokkades, gericht op een mogelijk toekomstig verblijf van het edelhert in deze provincies. Gemotoriseerd verkeer vormt niet zozeer een bedreiging voor de soort maar wel voor het individu. Op de Veluwe sneuvelen jaarlijks 125-250 edelherten door het verkeer,

5-10% van alle aanwezige dieren (GROOT BRUINDERINK ET AL. 2010B). Met name tijdens de voortplantingsperiode vallen relatief veel slachtoffers onder de mannetjes. Natuurlijk kan hier de combinatie van rasters met ecoducten vruchten afwerpen, maar een simpele oplossing, die tevens voordelig zou uitpakken voor ander groot wild, is om de maximumsnelheid voor automobilisten in de kerngebieden drastisch te verlagen.

Op dit moment hebben edelherten in Nederland geen natuurlijke vijanden.

Geert W.T.A. Groot Bruinderink

SUMMARY

Red deer *Cervus elaphus*

The red deer occurs on the Veluwe in Gelderland and in the Oostvaardersplassen in Flevoland. Both populations have been fenced in. Outside these areas, there is a zero tolerance policy and culling measures are in place. In the past few decades, the population on the Veluwe grew to around 2500 animals. The population in the Oostvaardersplassen is about the same size, and grew from an original group of 44 that was released in the area in 1992. Some Dutch provinces may suspend the current zero tolerance policy to make way for red deer in the future.